

Charles Perrault

(1628—1703)

USPAVANA LJEPOTICA

(iz *Trnoružice*)

Živjeli jednom jedan kralj i kraljica a nisu imali djecu; zbog toga su bili tako nesretni da se ni iskazati ne može. Pohodili sve ljekovite vode, pokušali i zavjete i hodočašća, ali ništa im nije pomagalo. Napokon ipak kraljica zatrudnjela i porodila kćer. Priredili krasno krštenje; maloj kraljevni dali za kume sve vile što su ih u tom kraju mogli naći (a našli ih sedam) da bi je svaka obdarila — nekad je to u vila bio običaj — pa da bi kraljevna bila najsavršenija na svijetu.

Poslije krštenja cijelo se društvo vratilo u kraljevske dvore, gdje je bila priređena velika gozba za vile. Pred svakom je bilo sjajno prostrto: u kutiji od teška zlata bila je po jedna žlica, viljuška i nož, izrađeni u suhu zlatu i ukrašeni dijamantima i rubinima. Međutim, upravo kad su sjeli za sto, uđe jedna stara vila koja nije bila pozvana, a nisu je zvali zato što nije izlazila iz svoje kule već preko pedeset godina pa se za nju mislilo da je mrtva ili ukleta.

Kralj odredi da za nju prostru, ali joj nisu mogli dati kutiju od teška zlata kao drugima, jer su priredili samo sedam kutija za sedam vila. Starici se učini da je preziru pa promrsi kroz zube prijetnju. Jedna od mnogih vila koja ju je čula pomisli da bi se starica lako mogla osvetiti na maloj kraljevni, pa tek što su ustali od stola, sakrije se za zastor da bi mogla govoriti posljednja i tako popraviti zlo ako bi ga starica učinila.

Međutim su vile stale darivati kraljevnu vilinskim darima. Najmlađa je obdari darom da bude najljepša na svijetu, druga joj dade anđeosku narav, treća umiljatost u svemu što bude radila, četvrta da izvrsno pleše, peta da pjeva kao slavuj, a šesta da savršeno svira u sve vrste glazbala. Kad je staroj vili došao red, ona, tresući glavom više od ogorčenja nego od starosti, reče da će se kraljevna ubosti u ruku vretenom i od toga umrijeti.

Od tog strašnog udara svi zadrhtaše i nikoga nije bilo tko ne zaplaka. U tom času izađe mlada vila iza zastora i glasno reče ove riječi:

— Umirite se, kralju i kraljice, neće vam kći od toga umrijeti; istina je da ja ne mogu potpuno ukinuti ono što je odredila moja prethodnica; kraljevna će se ubosti u ruku vretenom, ali umjesto da od toga umre, ona će samo usnuti dubokim snom koji će trajati stotinu godina a tada će doći jedan kraljević i probuditi je.

Kako bi pokušao izbjeći nesreću koju je starica prorekla, kralj smjesta proglasi odredbu kojom je pod prijetnjom smrtne kazne svima zabranio da se predući služe vretenom, a i da vreteno u kući imaju.

Poslije petnaest ili šesnaest godina, kad su jednom kralj i kraljica otišli u jedan od svojih ljetnikovaca, mlada je kraljevna trčkarala dvorima, penjala se iz sobe u sobu i tako se uspela do vrha jedne kule, sve do pot-

krovne sobice gdje je neka dobra starica na vreteno pređu prela. Ta žena nije nikada čula za kraljevu zabranu o pređenju na vreteno.

— Što to radite, dobra ženo? — upita kraljevna.

— Predem, lijepo moje dijete — odgovori starica koja je nije poznavala.

— Ah, kako je to zgodno! — nastavi kraljevna. — A kako to radite? Dajte mi da vidim ne bih li i ja umjela!

I kako je bila živahna i malo nepromišljena, a osim toga i zato što su vile tako odredile, tek što je prihvatila vreteno, ubode se njime u ruku i padne u nesvijest.

Dobra starica strašno zbunjena stane zvati u pomoć: svi se sjate, uzmu kraljevnju polijevati vodom, odriješe joj haljinu, lupkaju po dlanovima, taru joj sljepoočice ljekovitom vodom, ali se ona ipak ne budi.

Kralj se uspeo kad je čuo buku i tada se sjetio vilinskog proročanstva pa, zaključivši da se sve to moralo dogoditi jer su tako odredile vile, zapovjedi da kraljevnju stave u jednu lijepu sobu u dvorima na postelju izvezenu zlatom i srebrom. Kraljevna je bila lijepa kao anđeo; nesvijest nije nimalo promijenila žive boje njezina lica, obrazi joj bili ružičasti, a usne kao koralji, samo je imala sklopljene oči, ali se moglo čuti kako tiho diše, pa je po tome bilo jasno da nije mrtva.

Zatim kralj reče neka je ostave da u miru spava dok joj ne dođe vrijeme da se probudi. U trenutku kad se kraljevni desila nezgoda, dobra je vila, koja joj je spasila život time što ju je osudila da spava sto godina, bila u kraljevstvu Matakuina, dvanaest tisuća milja daleko, ali je začas obavijesti mali patuljak koji je imao čizme od sedam milja (to su bile čizme u kojima bi prešao sedam milja jednim korakom). Vila je smjesta krenula i za jedan sat stigla u plamenim kolima koja su vukli zmajevi. Kralj joj ponudi ruku da siđe s kola. Ona pohvali sve što je dosad uradio, ali kako je mnogo mogla predviđati, pomisli da će kraljevna kad se probudi biti prilično izgubljena onako sama u tim starim dvorima i, evo, što je uradila:

Dodirne čarobnim štapićem sve one što su u dvoru bili (osim kralja i kraljice): domaćice, družbenice, sobarice, plemiće, službenike, upravitelje, kuhare, sudopere, tekliče, čuvare, skutonoše, sljedbenike; dodirne i sve konje u stajama, zatim konjušare i velike pse čuvare u dvorištu, pa i malu Puf, kujicu uspavane kraljevine koja je bila kraj nje na postelji. I čim ih taknu, svi su usnuli da bi se probudili u isto vrijeme kad i njihova gospodarica i da bi je odmah poslužili čim ih bude trebala. I ražnjevi na vatri s jarebicama i gnjetlovima usnu, a i vatra. Sve se to zbi u jednom času: vile nisu spore u svojim poslovima.

Tada kralj i kraljica poljube svoje drago dijete, koje se od toga nije probudilo, izađu iz dvora i posvuda proglase zabranu da se ma tko približi. Ali te zabrane i nije trebalo jer je u četvrt sata naraslo oko perivoja mnoštvo i velikog i malog drveća i kupina i trnja koji su se međusobno tako prepletali da ni životinja ni čovjek ne bi kroz njih mogli proći: još si mogao vidjeti samo vrhove dvorskih tornjeva, i to samo iz velike daljine. Nema sumnje da je i u tome vila pokazala vještinu svoga zanata da se kraljevna dok bude spavala ne bi morala bojati radoznalih ljudi.

Poslije sto godina, sin onog kralja koji je tada vladao, a koji je bio iz druge porodice nego usnula kraljevna, pođe da lovi u tom kraju i zapita kakvi su to tornjevi što ih vidi nad velikom gustom šumom. Svatko bi mu odgovorio prema onome što je o tome čuo: jedni rekoše da su to stari

dvori gdje se pojavljuju duhovi, drugi da se tamo roče svi vrači i čarobnjaci toga kraja.

Kraljević sve nije znao što mu je vjerovati kad jedan stari seljak uze riječ i reče:

— Kraljeviću, moj je otac prije više od pedeset godina govorio da je u tim dvorima kraljevna najljepša na svijetu, da treba da spava stotinu godina a probudit će je kraljević za koga je određena.

Te su riječi oduševile mladoga kraljevića i on, potaknut ljubavlju i čašću, odluči da će smjesta izvidjeti što je istina. Tek se približio šumi kad se sve ono veliko drveće i kupine i trnje pred njim razmaknu. Pošao je prema dvorima što ih je vidio na kraju duga drvoreda kojim je ušao, a malo se i začudio opazivši da nitko od njegove pratnje ne polazi za njim jer se drveće odmah spajalo čim bi on prošao. Ali je on ipak išao dalje. Mlad i zaljubljen kraljević uvijek je junačan. Uđe on u veliko predvorje a sve što je tamo ugledao moglo ga je slediti. I sama tišina bila je strašna: slika se smrti svuda ukazivala, a posvuda ležahu tjelesa ljudi i životinja koji su bili kao mrtvi. Ipak je kraljević po bubuljičavim nosovima i po rumenim licima vratara poznao da samo spavaju, a po peharima u kojima je bilo još nekoliko kapi vina vidjelo se da su zaspali kod pića.

Prijeđe on i drugo veliko predvorje popločano mramorom, uspne se stubištem, uđe u dvoranu gdje su stražari poređani u redu s puškama na ramenima slatko hrkali. Prošao je više soba, punih plemkinja i plemića koji su svi spavali, neki stojeći, neki sjedeći. Ušao u jednu pozlaćenu sobu i ugledao na postelji kojoj su zastori bili sa svih strana odmaknuti najljepše što je ikad vidio: kraljevnju od petnaest ili šesnaest godina iz koje zrači nešto čisto i božansko. On se približi dršćući i diveći se, pa klekne pored nje.

Tada, kako se vrijeme začaranosti svršilo, kraljevna se probudi i pogleda ga tako nježno kako se od prvog pogleda i nije moglo očekivati.

— Jeste li to vi, kraljeviću? — rekla je. — Dugo vas je valjalo čekati!

A kraljević, očaran ovim riječima a još i više načinom kojim su bile izrečene, i sam nije znao kako bi iskazao svoju radost i zahvalnost. Stade je uvjeravati da je ljubi više nego sebe sama. Njegove su riječi bile bez mnogo reda, ali njoj se zbog toga još i više svidjele: malo riječi — mnogo ljubavi. On je bio u većoj neprilici nego ona, a tome se i ne treba čuditi: ta ona je imala dosta vremena da razmisli o tome što će mu reći, jer čini se (premda u priči o tome nema spomena), dobra joj je vila u tako dugu snu dala ugodne snove. Ukratko, oni su se razgovarali već puna četiri sata, a nisu kazali ni pola svega onoga što su htjeli da kažu jedno drugome.

Međutim se s kraljevnom probudio i cijeli dvor: svatko požurio za svojim poslom, a kako nisu svi bili zaljubljeni, umirali su od glada. Družbenica, kojoj se kao i drugima žurilo, postade nestrpljiva i glasno reče kraljevni da je meso na stolu. Kraljević pomogne kraljevni da ustane; bila je potpuno obučena i to vrlo sjajno; ali on je dobro pazio da ne reče kako je obučena strogo i ukočeno kao i njegova baka; ta nije zbog toga bila manje lijepa!

Pošli su u gostinjsku sobu s ogledalima i tu večerali, a posluživali su ih službenici lijepe kraljevine. Viole i oboe svirale prekrasne stare kompozicije premda je prošlo gotovo sto godina otkad se više i ne sviraju. Poslije večere, ne gubeći vremena, dvorski ih kapelan vjenča u dvorskoj kapelici, a družbenica im povuče zastor nad posteljom; oboje je malo

spavalo: kraljevni i nije trebalo mnogo sna, a kraljević ju je ostavio odmah ujutro da bi se vratio u grad, gdje mu je otac bio u sto briga zbog njega.

Kraljević reče da je loveći zalutao u šumi, prenoćio u ugljenarovoj kolibici i ondje večerao crna hljeba i sira. Kralj mu povjerovala jer je bio dobričina, ali kraljica majka nikako nije u to vjerovala, pa kad je još vidjela da on gotovo svakog dana ide u lov i da uvijek ima pri ruci ispriku kad spava dvije-tri noći izvan kuće, bila je sigurna da je sve to zbog neke male ljubavi; a on je s kraljevnom živio više od dvije cijele godine, imali oni dvoje djece, od kojih je prvo bila djevojčica i zvala se Zora, a drugo je bio sin a nazvali su ga Dan, jer je bio još ljepši nego njegova sestra.

Kraljica je više puta rekla sinu, kako bi joj se lakše povjerio, da u životu valja tražiti i zadovoljstva, ali on se nije usuđivao da joj kaže svoju tajnu jer, premda ju je volio, kraljević se nje bojavao: ta bila je od roda čarobnjaka, a kralj se njome oženio samo zbog njezina velika imutka. Na dvoru se šaputalo da ona i sad ima čarobnjačkih sklonosti. Zato joj kraljević nije nikad ništa govorio.

Ali kad je umro kralj, a to se dogodilo za dvije godine, i kad je kraljević postao gospodarem, javno proglasi svoju ženidbu i pođe uz velike svečanosti po svoju ženu u njezine dvore. Priredili joj svečan doček u glavnom gradu u koji je ušla između svoje dvoje djece.

Poslije nekog vremena ode kralj ratovati protiv svog susjeda cara Kantalabita. Namjesništvo ostavio kraljici majci i nadasve joj preporučio ženu i djecu; u ratu mu je valjalo ostati preko cijeloga ljeta; on ode a kraljica majka pošalje snahu i djecu u jednu ladanjsku kuću duboko u šumama. Za nekoliko dana dođe i sama, pa reče jedne večeri upravitelju:

— Sutra za ručak malu Zoru!

— Jao, gospođo — uskliknu upravitelj.

— Mene je volja — reče kraljica — i da je pojedem u Robertovu¹ umaku.

Tada se jadni čovjek uspne u sobu male Zore: ona je imala četiri godine, doskakutala mu u susret, bacila mu se oko vrata i zatražila od njega bombona. On zaplaka, pa ode do tora, zakolje jedno malo janje i priredi tako tečan umak te se njegovoj gospodarici činilo da još nikad u životu nije jela ništa bolje. U isto vrijeme odnio on malu Zoru i predao je svojoj ženi da bi je sakrila u skromnu stanu što su ga imali u dnu dvorišta.

Za osam dana zla će kraljica upravitelju:

— Za večeru jest ću malog Dana!

On ništa ne odgovori jer je odlučio da će je prevariti kao i prošli put. Potraži malog Dana i nađe ga gdje se mačuje s velikim majmunom, a djetetu bile tek tri godine. On ga odnese svojoj ženi i ona ga sakrije, a umjesto njega priredi malo jare koje se činilo izvanredno tečno.

Dosad je sve bilo dobro, ali jedne večeri reče zla kraljica:

— Sad bih da pojedem kraljicu, i to u istom umaku u kojem sam joj pojela i djecu!

Nikako se više jadni upravitelj nije mogao nadati da će je prevariti. Mlada je kraljica prošla dvadesetu godinu i ne brojeći onih sto godina što je prospavala; njezina je koža ipak bila nešto tvrđa, premda je i bila lijepa i bijela, pa sad kako ćeš naći među svim životinjama nešto tako tvrdo. On odluči da joj s mnogo poštovanja reče kakvu je naredbu primio od kraljice majke.

¹ Robert je bio slavni kuhar u doba Ljudevita XIV.

— Vršite svoju dužnost — rekla mu mlada žena — izvršite zapovijed koju ste primili; otići ću i vidjeti svoju djecu, jednu svoju djecu koju sam toliko ljubila! — jer je mislila da su joj djeca mrtva kad su ih mučke odnijeli.

— Ne, ne, gospođo — jadni će upravitelj prejako ganut — nećete vi umrijeti i svoju ćete djecu vidjeti, a vidjet ćete ih kod mene gdje sam ih sakrio, i ja ću opet prevariti kraljicu i dati joj mladu košutu umjesto vas.

I odmah je odvede u svoju sobu pa, ostavivši je da svoju djecu ljubi i da s njima plače, priredi on košutu koju je kraljica za večeru pojela tako slasno kao da jede samu kraljicu; bila je još zadovoljna svojom okrutnošću i spremala se kako će reći kralju kad se vrati da su bijesni vuci izjeli kraljicu i dvoje djece.

Jedne večeri, dok je tumarala po svome običaju predvorjima i dvorištima, čula je kako u podrumu plače mali Dan, jer ga je kraljica, mati nje-gova, htjela izbiti zato što je bio neposlušan; čula je još i malu Zoru koja je molila da se njezinu bratu oprost. Prepozna kraljičin glas i glasove njezine djece, pa od bijesa što su je prevarili, odmah ujutro, tako strašnim glasom da su svi od njega zadrhtali, zapovjedi da donesu u sredinu predvorja veliku bačvu, napune je krastačama, gujama, bjelouškama i zmijama, pa da među njih bace kraljicu s djecom i upravitelja sa ženom i služavkom; zapovjedila je da ih vezane dovedu.

Stoje oni tamo, a krvnici se spremali da ih bace u bačvu, kad kralj, koga nisu tako skoro očekivali, ujaše u dvor; došao je u žurbi i zapanjen upitao što znači taj strašni prizor. Nitko se ne usuđivaše da mu razjasni kad stara kraljica razjarena cijelim događajem skoči naglavce u bačvu i u času je pojedošne gadne životinje koje su po njezinoj zapovijedi tamo stavili. Kralju bi žao, ali se ubrzo utješio svojom lijepom ženom i djecom.

(Prevela *Dunja Robić*)

U priči su stopljena dva motiva: nesreća i sreća usnule ljepotice i motiv svekrve ljudožderke. Očito te dvije teme baš i ne idu zajedno. Jedna profinjena i poetična, druga kakofonična i degutantna. No i takva nepotrebna kontaminacija dokazuje narodno porijeklo priče koja voli epizode i zasebna zbivanja.

Da je to narodna priča, govori i cijeli poznati inventar rekvizita narodne priče: stereotipni početak, lica kao kralj, kraljica, kraljevna, vile, kraljević, ispunjavanje proročanstva, grube kazne i slično.

No isto tako mnogi elementi pokazuju koliko Perrault narodnu priču priča na svoj način, koliko je prilagođuje vlastitoj sredini i duhu svoga vremena ispunjavajući je detaljima karakterističnim za život visokog društva, većom ili manjom sklonošću demitizaciji i tonu kakav ne zrači iz narodnih priča. Njegov kralj i kraljica odlaze u toplice. Vile će obdariti kraljevnu darovima koji bi joj pomogli da ima uspjeha u salonu: da bude najljepša, da ima anđeosku narav, da u svemu bude graciozna, da izvrsno pleše, pjeva i svira. Kad kraljevna padne u nesvijest, taru joj sljepoočice ljekovitom vodom, a pri tome je autor ovako opisuje: »Kraljevna je bila lijepa kao anđeo; nesvijest nije nimalo promijenila žive boje njezina lica, obrazi joj bili ružičasti a usne kao koralji, samo je imala sklopljene oči, ali se moglo

čuti kako tiho diše pa je po tome bilo jasno da nije mrtva.« Kraljević kreće da je oslobodi, »potaknut ljubavlju i čašću«, kao vitez. Kasnije zamjećuje kako su joj haljine krojene po starinskoj modi, kao i to da glazbenici sviraju stare skladbe. Ti i mnogi drugi detalji pokazuju kako se pričalac želi približiti onome kome priča uživajući u ljepoti narodnog stvaranja, ali želeći ipak da ga preobuče i parfimira.

Kao čovjek svoga vremena Perrault kao da se boji čudesnog. Podliježući čaru narodne tzv. vilinske priče, on u svakoj prilici tumači, pokušava čudesno svesti na nešto što je, s drukčijom mjerom, moguće u realnosti, trudi se da priču demitizira koliko je to moguće. Kod njega, na primjer, neće usnuti odjednom cijeli dvor kao kod Grimma. Dobroj vili trebat će vremena da doputuje iz dalekih strana i morat će mnogo mahati čarobnim štapićem da uspava svakog pojedinog na dvoru — ako već čuda mora biti, smanjimo ga količinski! Dakako, takvim naivnim postupkom Perrault stvara i ovdje i u drugim pričama posebne dražesne situacije kakvih u narodnim pričama nema. U njega intervencija razuma ne uništava priču, nego razvija posebne, nove umjetničke kvalitete.

Cjelokupni, dakle, ton i atmosfera ove priče: fini dijalozi, otmjeno ponašanje lica, poredbe, oprema, odjeća, običaji, stilska dotjeranost teksta bez apsolutne prevlasti paratakse — sve to nužno dovodi do toga da pričalaca zamišljamo kao napudranog gentilhommea koji duhovito, s blagom ironijom, a uživajući u priči i u pogledima slušalaca zabavlja dame u salonu, a ne kao skromnu baku iz naroda koja priča okupljenoj djeci pored tople peći.

Do različita bi rezultata dovelo proučavanje koliko se Perrault udaljuje od čiste narodne priče, kakva je umjetnička vrijednost njegovih tekstova i koliko je pogodan kao dječji pisac. Prvo je pitanje sporedno, umjetničku vrijednost ovakve priče kritičari ne nječu, a bile neke njegove priče (na primjer *Plavobradi*) pogodne ili ne za djecu, Perrault pripada onima koji su prvi pričali djeci, potakli druge da pričaju, a nisu ni do danas, nakon gotovo tri stoljeća, dosadili.

